

Na een afschuwelijke vergissing

EERHERSTEL VOOR DICHTER HEIN DE BRUIN

Veertig jaar geleden maakte Hein de Bruin in wanhoop een einde aan zijn leven. Sjoerd Leiker over de twee rampzalige gebeurtenissen in het leven van de dichter.

Met de dichter Hein de Bruin (1899-1947) hebben wij in bezettingstijd iets beleefd dat onder normale omstandigheden gemakkelijk had kunnen worden gecorrigeerd. Hij was in 1944 in geschrifte aan de kaak gesteld als 'foute auteur'. In de illegale pers, in VN of in Het Parool, hadden wij deze aantijging onmiddellijk kunnen tegenspreken, maar dan zouden wij juist de aandacht van de vijand op hem hebben gevestigd. Daar was hij niet mee gebaat. De gedachte is overwogen en verworpen. Het zou neerkomen op een vorm van aanbrennen. Hij zelf had geen voorstel hoe het dan wel zou moeten, hij was vertwijfeld over de schunnige manier, waarop hij was aangetast in zijn eer en goede naam. Urenlang heeft hij bij mij thuis, op mijn onderduikadres, zijn nood zitten klagen.

Christelijke kunst

Om een indruk te geven van zijn leven, zijn werk en zijn einde moet ik, dunkt me, beginnen met het schetsen van een tijdsbeeld. Toen Hein de Bruin in 1932 redacteur werd van het protestantse letterkundige tijdschrift *Opwaartsche Wegen* was hij 33 en ik nauwelijks achttien. In die tijd bezocht ik in Groningen de literaire salon van Dirk Verèl, waar ik Hendrik de Vries leerde kennen. Door afkomst en opleiding voelde ik verwantschap met de Jong-Protestanten. In die groep van auteurs werd de nadruk toen nog sterk gelegd op schoonheidsbeleving. Dr. B. Wielinga publiceerde in 1925 een boek onder de titel 'De Bijbel als boek van schoonheid'. Niemand heeft dat ooit bestreden. De moeilijkheden lagen elders. Grote onzekerheid en een niet aflatende gedachtenwisseling was er over de vraag wat christelijke kunst was. Dr. K. Heeroma, als dichter schrijvend onder de naam Muus Jacobse, had een bepaalde conceptie; hij sprak over 'de gemeente' en proclameerde de Jong-Protestantse dichters tot vertegenwoordigers van 'Het derde réveil' (1934). Bilderdijk en Da Costa waren de dichters van het eerste réveil, Geerten Gossaert en Seerp Anema gaven stem aan het tweede. Dit denkbeeld van Heeroma stuitte in zijn eigen kring op weerstand. Zeker, er was sprake van enige opbloei, maar réveil was een veel te groot woord. In bezettingstijd publiceerde Heeroma clandestien gedichten onder het uitge-

De Bruin: beheerste passie.

versmerk *In signo piscium*. Wij wisselden boekjes uit en onderhielden een nauw contact. Fokke Sierksma heeft eens de stelling verdedigd, dat een mens leeft in een gemeenschap, die hij kan overzien. Die gedachte correspondeert tot op zekere hoogte met wat Klaas Heeroma de gemeente noemde, de kleine, intieme kring, overzichtelijk en met een sterke onderlinge binding. De kleine, inspirerende kring kan een goede uitgangspositie opleveren voor activiteiten in groter verband. In de jaren zestig heb ik daar met Heeroma enkele brieven over gewisseld.

Het populaire denken

In een essay over Bilderdijk (1936) schreef Heeroma: 'De grote afgestorvenen blijven als goede of boze geesten het leven van hun nazaten doorkruisen'. Bilderdijk is ons, volgens Heeroma, voorgegaan in een grootse worsteling. Hij sprak harde waarheden en vernielde ten aanschouwe van een verbouwereerde wereld 'de tempels hun burgerlijke godverlaten deugzaamheid'. Heeroma heeft zich in zijn essay over Bilderdijk vooral beziggehouden met het schatten van Bilderdijks

betekenis als 'kristelijk dichter'. Hendrik de Vries, van jongsaf aan betoverd door het werk van Bilderdijk en aanwijsbaar door hem beïnvloed, getuigt van 'de zeldzaam veelzijdige Bilderdijk, grootmeester van het fortissimo-furioso (. . .) die van het begin af, bij momenten, blijk gaf van een gevoelstoon en een lyrisch-gentinte bespiegeling' (Maatstaf, juli 1968). Hendrik de Vries heeft zich een leerling van Bilderdijk genoemd.

C. Rijnsdorp koos een uitspraak van Bilderdijk: 'Kunst is gevoel', waarin van 'opzettelijke overdrijving' sprake is, als uitgangspunt van een tegengesteld denkbeeld, 'met even opzettelijke overdrijving', namelijk: 'Kunst is gedachte'. Op deze omkering bouwde de scherpzinnige Rijnsdorp zijn essay over 'De weg der gedachte in de kunst' (1936). 'Kunst heeft met denken te maken', schreef Rijnsdorp, 'met wikkelen en wegen'. En die eigenschap is vreemd aan wat hij 'het populaire denken' noemde, dat wordt gekenmerkt door een soort 'achteloze levensaanvaarding'. Die overweging sluit aan bij een opmerking van Denis de Rougemont, die het burgerlijk denken een denken zonder smart heeft genoemd. En dat kan men dan weer lezen in een artikel van H. M. van Randwijk, dat hij in de zomer van 1944 publiceerde in *Vrij Nederland*.

Sociale kunst

Met deze citaten uit het werk van Heeroma, Rijnsdorp en Van Randwijk heb ik geprobeerd een ontwikkelingsgang te schetsen. In het kerstnummer 1944 van VN schreef Van Randwijk dat hem 'een waarlijk sociale kunst' voor ogen stond, waarin 'de bovenpersoonlijke lijdende schoonheid van het volk' tot uitdrukking moest komen. Dat klinkt nu misschien wat theatraal, maar men moet wel bedenken, dat Van Randwijk zijn artikel schreef ter nagedachtenis van de kunstenaars Gerrit Jan van der Veen, Johan Limpers, Paul Guermontprez en Karel Pekelharing, die waren gevallen voor het Duitse vuurpeloton. Hier worden de namen genoemd van de vechters onder de kunstenaars. Hein de Bruin, voorzichtig en beschouwelijk van aard, vond geen aansluiting bij deze figuren uit het verzet. Hij was wel in staat zich te vereenzelvigen met mensen in nood, met de ellende, met

de verkommering van werklozen in de jaren dertig. Hij wilde niet betrokken worden bij illegaal werk.

Weerloosheid

Hein de Bruin, zoals ik hem gekend heb, was een schuchtere, zwaartillende man; bankbediende van beroep en dichter. Hij miste het joyeuse van zijn boezemvriend Fedde Schurer, de dynamiek van Henk van Randwijk. Hein leefde onder wat Abel Herzberg heeft genoemd 'het fatum van de weerloosheid'. Herzberg schrijft: 'Ik weet dat alle mensen in hun wezen weerloos zijn. Een mens komt weerloos op de wereld en gaat te gronde als er niet een hand is om hem op te vangen en een borst om hem te voeden'.

Dat besef van weerloosheid moet heel sterk zijn geweest bij Hein de Bruin. Het komt tot uitdrukking in zijn gedicht 'Hernieuwd Herdenken' uit 1940, waarin hij zinspeelt op zijn jongensjaren, op zijn verblijf in Lemmer. Daar vandaan voer dagelijks een nachtboot naar Amsterdam. Het beeld, dat hij van die afvaart oproept, is typerend voor Hein de Bruin. 'Want altijd voer van hier de kleine nachtboot met een kreet om hulp die zwarte zee op'.

Onderwaardering

In de jaren dertig is de Jong-Protestantse dichter Hein de Bruin gewaardeerd om zijn vormbesef, om zijn ambachtelijkheid. Heeroma schreef over het aandeel van het intellect in De Bruins werk. In die waardering zat een zeker voorbehoud. Als hier van onderwaardering sprake is, hangt die ongetwijfeld samen met de persoonlijkheidsstructuur van de dichter. Bij het herlezen van zijn werk valt het mij op wat een scherp waarnemer Hein de Bruin is geweest, hoe precies hij formuleerde en wat een aandacht hij had voor het detail. In zijn korte proza-schets 'De passagier', opgenomen in 'Werk', een bloemlezing uit 1936, schetst hij in ruim drie pagina's het leven van een trampassagier van maandag tot zaterdag. Hij noteert dat er 's avonds twee gaatjes zijn geponst in zijn twaalfrittenkaart: 'een sterretje en een blokje'. Tussen twee keer knippen ligt een werkdag. Het korte verhaal is eigenlijk een proza-gedicht.

Vanuit zijn hoekje in de tram observeert hij een oude, door het leed getekende vrouw van wie hij veronderstelt dat al haar kinderen tot en met het twaalfde 'het allemaal slecht hebben', dat 'in zo'n familie de malaise erfelijk is.'

In de voorlaatste regel staat Hein de Bruin ten voeten uit als hij schrijft:

'Want elk mens, ook op de weg afzijds van het domme eigengerief, heeft zichzelf en de medemens tegen'.

Er is iets wat hem met die vrouw verbindt, namelijk de verschralling en de verkommering. In gedachten ziet hij haar door een achterbuurt sloffen. Voor een buurvrouw wil ze wel een boodschap doen. 'Ik loop toch . . . geef maar mee'. Van zichzelf zegt hij dat hij 'met een goedkoop abonnement rijdt op lijn Nul'. Je proeft zijn gelatenheid, de triestheid

van het alledaagse gedoe. Zonder stemverheffing beschrijft hij de gore ellende van de crisisjaren. Ook zonder protest. Een verhaal vertellen is het stellen van vragen, heeft de cineast Peter Ustinov eens gezegd. Meer kan een kunstenaar niet doen. Vragen stellen vanuit de beweging des harten.

Herdichting van Job

In de eerste jaren van de oorlog toen Fedde Schurer doende was met de vertaling van de Psalmen Davids in het Fries, werkte Hein de Bruin aan een herdichting van het boek Job, waaruit regels naar voren springen als deze:

'Ik ben verschopt en God heeft mij verlaten.

'Gedurig walgt dat spreekwoord in mijn keel:

'God geeft den dader zijn rechtvaardig deel'.

Dat lange gedicht Job (78 pagina's) verscheen in het voorjaar van 1943 in boekvorm bij Bosch & Keuning te Baarn. Ik herinner me nog hoe verrassend Schurer het slotwoord vond. Dat had hij van Hein niet verwacht. In de laatste regel schrijft de herstelde agrariër Job boven zijn hoeve: 'Nooit zonder hoop'.

Bij Hein de Bruin, in zijn wanhoop, ging het om de vraag: wie is God? De psychiater Jung, die ook zijn jaren van vertwijfeling heeft gekend en die eveneens een boek schreef over Job, 'Antwort auf Hiob', heeft dat ervaren als een krachtmeting, die gaat tot aan de grens van wat nog te dragen is. Jung was een dominees-zoon, die in zijn jeugd had horen praten over de oneindige goedheid van God; hij vindt wil en anti-wil in het godsbeeld. Hein de Bruin schrijft in zijn gedicht: *'De Almacht werkt, ik merk het al te zeer, vernietigend naar de verbreide leer' (pag. 51).*

De psychologen, ook de rabbijnse, staan voor het oeroude raadsel van de goede en de kwade aandrift, waarvan God de schepper is, want staat er niet geschreven bij de profeet Jesaja (45:6-7): 'Ik ben de Here, en er is geen ander. Ik formeer het licht en schep de duisternis. Ik maak de vrede en schep het kwaad. Ik, de Here, doe al deze dingen'.

Hein de Bruin heeft na het verschijnen geen weerklank gehad op zijn gedicht Job. Het was 1943, de tijdschriften waren opgeheven of in verkeerde handen. Een bespreking viel niet te verwachten, al heeft de uitgever wel recensie-exemplaren verzonden. Er gebeurde iets anders.

De vergissing

Bij de illegale uitgeverij De Bezige Bij verscheen, opzettelijk gedateerd op 1 april 1944, Het Vrij Nederlandsch Liedboek. Op pagina 112 van deze grote bundel met verzetsgedichten stond 'De balade van het gilde', waarin Hein de Bruin op één hoop werd gegooid met Eekhout, Beversluis, Van Hattum, Houwink en met Boutens, die 'schurftig en verdord' werd genoemd. Hein werd aan de kaak gesteld als een van de schrijvers, die met

de vijand heulden. Hij was daar kapot van. Hij kwam bij mij thuis, samen met Fedde Schurer. Hein zei niks, Fedde voerde het woord.

De samenstellers van het Liedboek, Jan H. de Groot, Han G. Hoekstra en Halbo C. Kool hadden een afschuwelijke vergissing begaan – dat viel niet te ontkennen. Als adviseur van de Bezige Bij en nauw betrokken bij de oprichting van de Coöperatieve Vereniging De BB werd ik als eerste aangesproken over de belediging, ook omdat De Bruin en Schurer mijn onderduikadres kenden: Rijnstraat 15 hs, Amsterdam. Ze woonden zelf ook in de stad, ze kwamen wel vaker bij ons op bezoek. Ik waarschuwde Geert Lubberhuizen. Wij boden verontschuldiging aan. Het vervelende was, dat ik de tekst van het Liedboek niet van tevoren onder ogen had gehad. Van de redactie-commissie was het onmiddellijk naar de zetter gegaan.

Onrecht

In feite bevatte de uitgave een selectie uit een eerder verschenen Geuzenliedboek, eerste en tweede vervolg (op de uitgave van 1588), aangevuld met verzetsgedichten, die later in omloop waren gebracht en die in onze kring wel bekend waren. Grote verrassingen waren niet te verwachten. Het is nooit uitgezocht wie de auteur was van 'de ballade' en hoe dit gedicht aan de aandacht van de redacteurs heeft kunnen ontsnappen. – Het gedicht Job verscheen een jaar na de instelling van de Kultuurkamer, die op 22 februari 1942 verplicht was gesteld voor alle kunstenaars, dat wil zeggen: alleen aangesloten auteurs konden daarna nog publiceren. De uitgever van Hein de Bruin heeft zich vermoedelijk niets aangetrokken van deze Duitse maatregel. Is Hein de Bruin door het verschijningsjaar 1943 in een kwaad daglicht komen te staan? Wij kenden hem als een eerlijk man. Hij had niet veel aan de belofte dat na de oorlog 'de ballade' uit de dan te verschijnen legale uitgave zou worden gelicht en dat hij eerherstel zou krijgen. Onrecht wordt snel gepleegd, onrecht herstellen is moeilijk.

Uit de wrede tekst van 'de ballade' viel op te maken, dat de auteur op de hoogte was van de verhoudingen in de kring van de Jong-Protestanten. Het gedicht appelleerde niet aan het geweten van de lezer; het leek geschreven om te kwetsen, om ruzie te zoeken. Wij hadden wel een vermoeden wie de schrijver is geweest, maar geen bewijs.

Nationaal Instituut

De tweede rampzalige gebeurtenis in het leven van Hein de Bruin was zijn aanstelling, na de bevrijding, op het bureau van het Nationaal Instituut van J. H. Mulder, die zich later J. Henric Mulder zou gaan noemen. Eindelijk was Hein bevrijd van de sleur op het kantoor van de bank. Dat Nationaal Instituut zou iets groots worden, een overkoepelend orgaan van nog op te richten provinciale culturele raden. Het werd een mislukking. Ed. Hoornik

sprong er tijdig uit en trad als kunstedacteur in dienst van Vrij Nederland. Hein de Bruin bleef zitten en maakte de ondergang mee van het instituut.

Geert Lubberhuizen en ik hebben J. H. Mulder in het laatste jaar van de bezetting leren kennen als een geestdriftige planmaker, iemand van de zogenaamde 'zakelijke illegaliteit', toen nog student economie. Hij stelde ons voor De Bezige Bij te incorporeren bij wat hij de Suikermolentichting noemde en wat na de oorlog het Nationaal Instituut kwam te heten.

Al na een eerste gesprek vonden Lubberhuizen en ik zijn voorstellen iets van later zorg. Wij zeiden dat wij ons voorlopig zouden beperken tot het verzet. Mulder dacht aan zijn toekomst. Fokke Sierksma, directeur van de eerste provinciale culturele raad, opgericht in Friesland, heeft Mulder ook op bezoek gehad. Sierksma voelde niets voor inmenging van bovenaf. In zo'n geval was Sierksma niet zachtzinnig; hij heeft Mulder honend de deur gewezen. De Friezen zouden hun eigen zaken wel regelen. Er zaten een paar goeie mensen bij het Nationaal Instituut; dat moet ik toegeven.

Hein de Bruin hadden wij kunnen waarschuwen, maar hij was zo in zichzelf gekeerd. De enige, die in staat bleek hem op te vangen, was ds. J. J. Buskes jr. En die heeft het dan ook gedaan. Uit de oorlogsjaren is mij het besef bijgebleven, dat het ergste wat een mens kan overkomen is, dat hij geen helper heeft. Toen alle zekerheid Hein ontviel belandde hij, ziek en overspannen, in de Valeriuskliniek.

Het zwijgen

Wat mij van Hein de Bruin bijblijft is zijn zwijgen. Hij was geboren in IJlst. Drielst in het Fries. Hij heeft wel eens iets gepubliceerd onder het pseudoniem H. van Drielst. Bij mijn weten heeft hij niet in het Fries geschreven, maar er zitten in zijn werk wel Friese elementen; opzettelijk aangebracht. Zo leest men in het gedicht Job het woord balch. Dat is oud-Nederlands en nog gangbaar Fries. Bealich betekent lijf, eigenlijk alles wat er in iemand schuilt aan lichamelijke kracht. Voor Hein heeft dat woord, geloof ik, de gevoelswaarde gehad van afgebeeld zijn. Over zulke plastische verfijningen in zijn werk heb ik meermalen met hem van gedachten gewisseld. Nog hoor ik in mijn herinnering zijn scherpe, nasale stem.

Hij was het type Fries dat men in Friesland 'ynbannich' noemt, ingetogen, innerlijk garem. Fokke Sierksma heeft het woord 'ynbannich' vertaald als beheerste passie. Die eigenschap kan zo overheersend zijn dat iemand niet in staat is zich uit te spreken; hij is kwaad, hij wordt door zijn woede overmand. Het is jezelf bedwingen, het is gevangen zitten in jezelf. Zo'n persoon zal, als hem iets hindert, niet met de vuist op tafel slaan. Als hij aan de zeekant woont loopt hij naar de dijk en staat urenlang te kijken naar het aanrollen van de golven. Met de handen op de rug. Hij gaat weer huiswaarts als de innerlijke storm is geluwd. Het gebeurt ook, dat zulke mensen door de

wanhoop worden overweldigd. Ze zeggen bij zichzelf, vaak ook hardop: zoiets kan mij alleen maar overkomen; ze zien geen uitweg meer.

Als het leven van een dichter is beëindigd, als er aan zijn werk niets meer zal worden toegevoegd, gaan je dingen opvallen die je vroeger zijn ontgaan. Ik ken twee vertalingen van Hein de Bruin uit het Fries, twee gedichten. Het eerste gedicht heet 'Troost'. Het is van Fedde Schurer, een sonnet. Het begint heel blij met 'Vandaag wordt ieder ding door glans bemind'. Het romantisch levensgevoel vindt zijn weerslag in de pijn. De laatste regels luiden:

'Men gaat langs duizend tekens, en vermoedt dat ze niet schijnbaar, maar wezenlijk zijn'.

Het tweede gedicht dat Hein de Bruin uit het Fries vertaalde is van Gerben Brouwer. Het heet 'Danse Macabre'.

Hein de Bruin heeft zichzelf van het leven beroofd. Ik heb overzogen dit te verzwijgen. Deze informatie draagt bij tot het peilen van zijn wanhoop, vooral ook over 'De ballade van het gilde'.

Gerehabiliteerd

Dit is niet het laatste woord. In het door mij beheerde archief van de Ereraad voor de letterkunde van het ministerie van O.K. & W., een instelling waarvan ik secretaris was, bevindt zich een brief van Hein de Bruin, gedateerd 17 mei 1944 en gericht aan prof. dr. N. A. Donkersloot bij wie hij zich beklagt over laster, over de publikatie in het Vrij Nederlands Liedboek. Hij schrijft dat hij zich niet heeft aangemeld voor het lidmaatschap van de Kultuurkamer en dat hij in december 1941 een hem door het Departement van Goedewaagen aangeboden prijs heeft geweigerd.

De Ereraad heeft deze brief behandeld op 28 augustus 1945 in een vergadering ten huize van prof. dr. J. Tielrooy te Amsterdam. De Bruin was opgeroepen om zijn klacht toe te lichten. In de notulen van die bijeenkomst is opgenomen, dat Hein de Bruin verklaarde, dat de uitgever verontschuldiging had aangeboden en dat er onmiddellijk na de bevrijding door de uitgever advertenties waren geplaatst in dagbladen met de mededeling, dat Hein de Bruin ten onrechte was beschuldigd.

De voorzitter van de Ereraad mr. F. Bordewijk vroeg of De Bruin zich hiermee gerehabiliteerd achtte. Die vraag werd door Hein de Bruin bevestigend beantwoord.

Sjoerd Leiker

Sjoerd Leiker, geboren in 1914 te Smalingerland, medeoprichter van uitgeverij De Bezige Bij, publiceerde onder meer Drie getuigen (1944), In het web van de tijd (1945), Buitengaats (1949), De achtervolgers (1967), Wachten bij de grens (1968), De overval (1970).